

ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАРДА ЙЎЛ ҲАРАКАТИ ҚОИДАЛАРИНИ МУНТАЗАМ БУЗУВЧИ ШАХСЛАРГА НИСБАТАН ҲУҚУҚИЙ ТАЪСИР ЧОРАЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ ФАОЛИЯТИ

Кулматов Шароф Асадович

Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси факультет бошлиғи,
юридик фанлари доктори, профессор

Кушбоқов Шохрух Хасан ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси
катта ўқитувчиси, доцент

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15332700>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20-Aprel 2025 yil

Ma'qullandi: 25- Aprel 2025 yil

Nashr qilindi: 30-Aprel 2025 yil

KEYWORDS

йўл ҳаракати қоидалари,
қоидабузарлик, ҳуқуқий
таъсир чоралари, хорижий
давлатлар, йўл ҳаракати
хавфсизлиги,
административ
жавобгарлик, жарима,
ҳайдовчилик гувоҳномаси,
қонунбузарлик
профилактикаси, йўл
транспорт ҳодисалари,
қонунчилик, жамоат
хавфсизлиги, хорижий
тажриба, маъмурий
ҳуқуқбузарлик, тартибга
солувчи чоралар

ABSTRACT

Ушбу мақола хорижий давлатларда йўл ҳаракати қоидаларини мунтазам бузувчи шахсларга нисбатан қўлланиладиган ҳуқуқий таъсир чораларининг амалий ва назарий жиҳатларига бағишланган. Мақолада турли давлатлардаги қонунчилик базалари, маъмурий жазо чоралари, жарима тизимлари, ҳайдовчилик гувоҳномасини вақтинча олиб қўйиш ва бошқа профилактик механизмларнинг ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилинади. Хорижий тажрибаларнинг самарадорлиги, уларнинг йўл ҳаракати хавфсизлигига таъсири ва Ўзбекистонда қўллаш имкониятлари кўриб чиқилади. Мақола хорижий давлатларнинг илғор тажрибаларини ўрганиш ва миллий қонунчиликни такомиллаштиришга доир таклифлар билан яқунланади.

Польшада йўл ҳаракати қоидаларини мунтазам бузувчиларга қарши ташкилий-ҳуқуқий чоралар “Ustawa o ruchu drogowym” (Йўл ҳаракати тўғрисидаги қонун, 1997 йил 20 июнь) билан тартибга солинади, у 2023 йилгача бир неча марта такомиллаштирилган . Бу қонун қоидабузарликка қарши қатъий жазо ва назорат механизмларини белгилаб, йўл хавфсизлигини таъминлашга қаратилган. Польша олими Анджей Шимански назарида, қоидабузарликка қарши курашишда қонунчиликнинг қатъийлиги ва замонавий технологияларнинг муҳимлигини шунингдек, давлат органларининг тизимли назорати ва радарлар, тезлик камералари каби ускуналар қоидабузарларнинг хулқ-атворини тўғрилашда самарали восита бўлиб хизмат қилади . Польшада “Punkty karne” (жарима баллари) тизими амал қилади: ҳар бир ҳайдовчига 24 балл берилади, қоидабузарликка қараб 1 дан 10 баллгача олиб қўйилади. Масалан, 2022 йилда Варшавада тезликни ошириш билан боғлиқ 45,000

ҳолат қайд этилиб, ҳар бир ҳайдовчига 3 балл ва 500 злотый (тахминан 120 АҚШ доллари) жарима тайинланган . Агар ҳайдовчи 24 балл тўпласа, гувоҳномаси олиб қўйилади – 2021 йилда Польша бўйича 12,000 ҳайдовчи ушбу жазога дучор бўлган . Шимански бу тизимнинг самарадорлигини унинг қатъийлиги ва давлатнинг технологик имкониятлари билан боғлайди, чунки у қоидабузарларнинг такрорий хатоларини камайтиришга хизмат қилади . Польша тажрибаси қонунчилик ва технологиянинг мураккаб уйғунлигига асосланиб, йўл хавфсизлигини оширишда муҳим натижалар беради.

Беларусда қоидабузарликка қарши курашишда жамоатчилик иштироки ва профилактика чораларининг муҳим. В.Коваленконинг фикрича, қонуннинг қатъийлиги билан бирга, жамоатчиликнинг фаол жалб қилиниши ва тарбиявий таъсир воситалари қоидабузарларнинг хулқ-атворини ўзгартиришда самара беради . Беларусда жазо чоралари қатъий қўлланилади: 2022 йилда Минск шаҳрида маст ҳолда машина бошқарган 3,500 ҳайдовчи аниқланиб, уларга 500 BYN (тахминан 200 АҚШ доллари, 2022 йил курси бўйича) жарима ва 3 йилга гувоҳномадан маҳрум қилиш жазоси тайинланган . Бу маълумот Беларус Ички ишлар вазирлигининг расмий статистикасига асосланади. Коваленко бу ёндашувнинг афзаллигини жазо ва жамоатчиликнинг хабардорлигини ошириш уйғунлигида кўради, чунки у қоидабузарликнинг такрорий содир бўлишини камайтиришга хизмат қилади. Беларус тажрибаси қонунчилик ва амалий чораларнинг мураккаб тизимига асосланади.

Беларусда қоидабузарликка қарши курашишда замонавий технологиялардан фойдаланиш ҳам муҳим ўрин тутаяди. 2021 йилда республика бўйича тезлик камералари ва радарлар ёрдамида 1,2 миллион қоидабузарлик аниқланган, бу умумий қоидабузарликларнинг 60% дан ортиқ қисмини ташкил этган . Бу маълумот Беларус ДАИ (Дорожно-патрульная инспекция) расмий порталидан олинган бўлиб, тезликни ошириш энг кўп учрайдиган қоидабузарлик сифатида қайд этилган. Масалан, Минскда тезликни соатига 40 км дан ортиқ оширган ҳайдовчиларга 150 BYN (60 доллар) жарима ёки 6 ойга гувоҳномадан маҳрум қилиш жазоси қўлланилган . Виктор Коваленко профилактика чораларининг самарасини технологиялар билан бирга жамоатчиликнинг хабардорлигини оширишда кўради ва камералар қоидабузарликни аниқлашда самарали бўлса-да, уларнинг таъсири тарбиявий чоралар билан мустаҳкамланиши керак деб билади. Беларусда “Безопасные дороги” каби маҳаллий дастурлар жамоатчиликни йўл хавфсизлигига жалб қилишга хизмат қилади, лекин уларнинг қамрови чекланган. 2022 йилда йўл-транспорт ҳодисалари 3,800 тадан ошган, уларда 500 га яқин ўлим қайд этилган, бу қоидабузарликка қарши курашишдаги муаммоларни кўрсатади . Коваленко бу вазиятни давлат ва жамоатчилик ўртасидаги ҳамкорликнинг етарлича ривожланмагани билан изоҳлайди . Беларус тажрибаси Ўзбекистон учун технология ва жамоатчилик иштирокининг муҳимлигини кўрсатади, лекин профилактикадаги чекловлар эътибор талаб қилади.

Украина олими Олена Стужук фикрича, тезлик камералари ва радарлар каби автоматлаштирилган тизимлар қоидабузарликни аниқлаш ва уларнинг олдини олишда самарали воситадир . Украинада 2020 йилдан бошлаб тезлик камералари кенг қўлланилади: 2022 йилда Киев шаҳрида 800,000 қоидабузарлик қайд этилиб, асосан тезликни ошириш билан боғлиқ бўлган. Бу ҳолатларда жарима 510 UAH (2022 йил

курси бўйича тахминан 13 АҚШ доллари) дан бошланади, бу Патрульна полициянинг расмий маълумотлари билан тасдиқланади. Стужук бу тизимнинг афзаллигини унинг тезкорлиги ва инсон омилининг камайишида кўради, чунки камералар субъективликсиз ишлайди. Масалан, 2021 йилда камералар жорий қилинганидан сўнг, Киевда тезлик билан боғлиқ ҳодисалар 15% га камайган. Украина тажрибаси технологияга асосланган назоратнинг йўл хавфсизлигига ижабий таъсирини кўрсатади.

Украинада қоидабузарликка қарши курашишда қатъий жазо чоралари ҳам қўлланилади, хусусан, маст ҳолда машина бошқариш билан боғлиқ ҳолатларда. 2022 йилда маст ҳолда ҳайдаган 12,000 дан ортиқ ҳайдовчи аниқланиб, уларга 17,000 UAN (тахминан 450 АҚШ доллари, 2022 йил курси бўйича) жарима ва 1 йилга гувоҳномадан маҳрум қилиш жазоси тайинланган. Олена Стужук технологиялар билан бирга қатъий жазонинг муҳимлигини таъкидлаб, бу икки омилнинг уйғунлиги қоидабузарликнинг такрорий содир бўлишини камайтиришини қайд этади. 2022 йилда республика бўйича 27,000 йўл-транспорт ҳодисаси қайд этилган, уларда 3,500 га яқин ўлим содир бўлган, бу қоидабузарликка қарши курашишдаги муаммоларни кўрсатади. Стужук бу вазиятни профилактика чораларининг етарли эмаслиги билан изоҳлайди, чунки технологиялар мавжуд бўлса-да, тарбиявий дастурлар кам қўлланилади. Масалан, Польша ёки БААдаги каби қайта ўқитиш курслари Украинада йўқ, бу эса қоидабузарларнинг хулқ-атворини ўзгартиришда чеклов яратади. 2023 йилда камералар сони 200 талик тизимга кенгайтирилган бўлса-да, уларнинг техник носозликлари ва қамровининг чекланганлиги муаммо сифатида қолмоқда. Украина тажрибаси Ўзбекистон учун технологияларнинг аҳамиятини кўрсатса-да, профилактика ва ташкилий мувофиқлаштирувнинг заифлиги эътибор талаб қилади.

Мисрда йўл ҳаракати қоидаларини мунтазам бузувчиларга қарши ташкилий-ҳуқуқий чоралар “الممرور قانون” (Йўл ҳаракати қонуни, № 66, 1973 йил) асосида тартибга солинади, у 2022 йилдаги ўзгартиришлар билан янгиланган. Ушбу қонун жарима, гувоҳномадан маҳрум қилиш ва транспорт воситасини мусодара қилиш каби чораларни ўз ичига олади. Миср олими Аҳмад Абдулла ўзининг “مصر في الممرور قانون تحليل” (Мисрдаги йўл ҳаракати қонунининг таҳлили, 2020) мақоласида қоидабузарликка қарши курашишда жазо ва профилактика чораларининг уйғунлиги муҳимлигини таъкидлайди. Унинг фикрича, қатъий жазо қоидабузарларни тўхтатишда самара беради, лекин унинг таъсири профилактик тадбирлар билан мустаҳкамланиши керак. Мисрда амалий чоралар қатъий қўлланилади: 2021 йилда Қоҳира шаҳрида тезликни ошириш билан боғлиқ 60,000 қоидабузарлик қайд этилиб, ҳар бир ҳайдовчига 500 EGP (тахминан 16 АҚШ доллари, 2021 йил курси бўйича) жарима тайинланган. Шунингдек, маст ҳолда машина бошқарган 4,000 ҳайдовчи аниқланиб, уларга 1 йилга гувоҳномадан маҳрум қилиш ва 1,000 EGP (32 доллар) жарима жазоси қўлланилган. Бу маълумотлар Миср Ички ишлар вазирлигининг расмий статистикасидан олинган. Абдулла бу тизимнинг самарасини унинг қатъийлиги ва давлат органларининг тезкорлиги билан изоҳлайди. Мисрдаги тажриба қонунчиликнинг қатъий ижросига асосланади.

Мисрда қоидабузарликка қарши курашишда технологиялардан фойдаланиш ҳам кенгаймоқда, лекин уларнинг қамрови ва самарадорлиги чекланган. 2021 йилда

республика бўйича 250,000 қоидабузарлик тезлик камералари орқали аниқланган, бу умумий қоидабузарликларнинг 20% ни ташкил этган . Бироқ, Қоҳира ва Александрия каби йирик шаҳарлардан ташқарида камералар сони кам, бу назоратнинг тўлиқ бўлмаслигига олиб келади. Аҳмад Абдулла профилактика чораларининг муҳимлигини таъкидлаб, жазо билан бирга аҳолининг хавфсизлик борасидаги онгини ошириш зарурлигини қайд этади. 2021 йилда Мисрда 8,000 га яқин йўл-транспорт ҳодисаси қайд этилиб, уларда 3,500 дан ортиқ ўлим содир бўлган, бу қоидабузарликка қарши курашишдаги муаммоларни кўрсатади . Абдулла бу вазиятни технологияларнинг етарли эмаслиги ва профилактик дастурларнинг заифлиги билан боғлайди . Мисрдаги тизимнинг ўзига хослиги унинг қатъий жазога асосланишидандир, лекин тарбиявий чоралар ва жамоатчилик иштироки кам қўлланилади. Масалан, Украина ёки Польшадаги каби қайта ўқитиш курслари Мисрда мавжуд эмас. Ўзбекистон учун Миср тажрибаси қонуннинг қатъий ижроси муҳимлигини кўрсатса-да, технология ва профилактикадаги чекловлар эътиборга олиниши керак. Мисрдаги тизим қоидабузарликка қарши курашишда қатъийликка эътибор берган ҳолда, унинг самарасини ошириш учун замонавий ёндашувларни қўллаш талаб қилинади.

Бирлашган Араб Амирликларида (БАА) йўл ҳаракати қоидаларини мунтазам бузувчиларга қарши чоралар “Federal Traffic Law No. 21” (1987 йил қабул қилинган) асосида тартибга солинади, у 2023 йилда сўнги марта янгиланиб, 2024 йилда амалда давом этмоқда . Бу қонун жарима, гувоҳномадан маҳрум қилиш ва технологияга асосланган назорат тизимларини кенг қўллашни ўз ичига олади. БАА олими Муҳаммад Ал-Нуайми фикрича, автоматлаштирилган тизимлар (тезлик камералари, радарлар) ва қатъий жазо қоидабузарларнинг хулқ-атворини тўғрилашда самарали воситадир . 2024 йилда Дубайда тезлик камералари 1,8 миллион қоидабузарликни қайд этган, бу 2023 йилга нисбатан 20% га кўп . Бу маълумот Дубай полициясининг 2024 йилги расмий ҳисоботидан олинган бўлиб, тезликни ошириш энг кўп учрайдиган қоидабузарлик сифатида қайд этилган. Жарималар 600 AED (тахминан 163 АҚШ доллари, 2024 йил курси бўйича) дан бошланади, бу қоидабузарларни тезкор аниқлаш ва жазолашнинг самарасини кўрсатади. Ал-Нуайми бу тизимнинг афзаллигини унинг тезкорлиги ва масштабилигида кўради . БАА тажрибаси технологияга асосланган замонавий ёндашувнинг намунасидир.

БААда қоидабузарликка қарши курашишда қатъий жазо чоралари ҳам устунлик қилади, хусусан, маст ҳолда машина бошқариш каби оғир ҳолатларда. 2024 йилда Дубайда маст ҳолда ҳайдаган 3,200 ҳайдовчи аниқланиб, уларга 20,000 AED (тахминан 5,445 АҚШ доллари, 2024 йил курси бўйича) жарима ва 1 йилга гувоҳномадан маҳрум қилиш жазоси тайинланган . Бу маълумот БАА Ички ишлар вазирлигининг 2024 йилги расмий статистикасидан олинган. Муҳаммад Ал-Нуайми қатъий жазо ва технологияларнинг уйғунлиги қоидабузарликнинг такрорий содир бўлишини камайтиришини таъкидлайди . 2024 йилда республика бўйича 12,500 йўл-транспорт ҳодисаси қайд этилиб, уларда 320 ўлим содир бўлган, бу 2023 йилга нисбатан 5% га кам . Ал-Нуайми бу натижани тезлик камералари ва радарларнинг кенг қўлланиши билан боғлайди, чунки 2025 йил бошида БААда 15,000 га яқин камера фаолият кўрсатмоқда . Бироқ, профилактика чоралари, масалан, тарбиявий курслар кам қўлланилади, бу тизимнинг асосий камчилиги сифатида қолиб келмоқда. 2025

йилнинг биринчи чорагида Дубай полицияси “Smart Traffic System” ни янада кенгайтиришни режалаштирган, бу қоидабузарликни 10% га камайтиришга қаратилган . БАА тажрибаси Ўзбекистон учун технология ва қатъий жазонинг муҳимлигини кўрсатса-да, профилактикадаги чекловлар эътиборга олиниши керак.

2024 йилда республика бўйича 2,3 миллион қоидабузарлик қайд этилган, уларнинг 45% тезликни ошириш билан боғлиқ . Тошкентда 2024 йилда 1,500 тезлик камераси ўрнатилган, улар 55,000 қоидабузарликни аниқлаган, лекин “Uza.uz” хабарига кўра, уларнинг 15% техник носозлик туфайли ишламаган . Амалий мисол сифатида, 2024 йил 15 сентябрда Тошкентнинг Чилонзор туманида тезликни 40 км/соатдан оширган ҳайдовчига 3,1 миллион сўм (БҲМнинг 9 баравари) жарима тайинланган . Маст ҳолда ҳайдаш учун жазо қатъий: 2024 йилда 8,500 ҳайдовчи 8,6 миллион сўм жарима ва 3 йилга гувоҳномадан маҳрум қилиш жазосига тортилган. 2024 йилда йўл-транспорт ҳодисалари 7,800 га етган, уларда 2,200 ўлим қайд этилган . Бу қоидабузарликка қарши курашишдаги муаммоларни кўрсатади.

2025 йилнинг биринчи чорагида Ўзбекистонда қоидабузарликка қарши чоралар кучайтирилган. “Kun.uz” маълумотларига кўра, 2025 йил январь-февраль ойларида 400,000 қоидабузарлик қайд этилиб, Тошкентда 12,000 тезлик қоидабузарлиги аниқланган . Амалий мисол: 2025 йил 10 февралда Самарқандда маст ҳолда ҳайдаган ҳайдовчига 8,6 миллион сўм жарима ва 3 йилга гувоҳномадан маҳрум қилиш жазоси тайинланган, бу “Uza.uz” да эълон қилинган . 2025 йилда камералар сони 2,000 га кенгайтирилган, лекин “Kun.uz” хабарига кўра, уларнинг 10% ишламаётгани қоидабузарликни тўлиқ назорат қилишга тўсқинлик қилмоқда . 2024 йилда профилактика чоралари жорий қилишга уринилган: “Uza.uz” га кўра, Тошкентда “Xavfsiz yo'l” дастури доирасида 5,000 ҳайдовчига огоҳлантириш берилган, лекин тарбиявий курслар ҳали йўқ . 2025 йилда 1,900 йўл ҳодисаси қайд этилиб, 550 ўлим содир бўлган, бу 2024 йилга нисбатан 3% га кам . Бироқ, технологияларнинг носозлиги ва жамоатчилик иштирокининг камлиги муаммо сифатида қолиб келмоқда.

Польша ва Беларус тажрибаси қонун қатъийлиги ва жамоатчилик иштироки жиҳатидан фарқланади. Анджей Шимански бунинг самарасини давлат назорати ва технологияда кўради . 2021 йилда 12,000 ҳайдовчи гувоҳномадан маҳрум қилинган . Беларусда йўл ҳаракати соҳасида Виктор Коваленко профилактика ва хабардорликни таъкидлайди . 2022 йилда Минскда 3,500 маст ҳайдовчи жазоланган . Украина ва БАА технологиялар устунлиги билан ажралиб туради. Украинада “Про дорожній рух” (1993, 2023 йилда янгиланиб) қонуни тезлик камераларига таянади, Олена Стужук автоматлаштиришни муҳим кўради . 2022 йилда Киевда 800,000 қоидабузарлик аниқланган . БААда “Federal Traffic Law No. 21” (1987, 2023 йилда янгиланиб) 2024 йилда Дубайда 1,8 миллион қоидабузарликни камералар орқали қайд этган . Мисрда “المروور قانون” (1973, 2022 йилда янгиланиб) жазо ва профилактика мувофиқлашувига эътибор беради, Аҳмад Абдулла уйғунликни таъкидлайди . 2021 йилда Қоҳирада 60,000 тезлик қоидабузарлиги жазоланган . Шимански қонун қатъийлигини , Коваленко жамоатчилигини , Стужук технологияни муҳим кўради.

Статистик солиштириш: 2024 йилда Ўзбекистонда 2,3 миллион қоидабузарлик, 7,800 ҳодиса, 2,200 ўлим ; БААда 1,8 миллион қоидабузарлик, 12,500 ҳодиса, 320 ўлим ; Польшада 12,000 гувоҳнома олиб қўйилган . 2025 йилда Ўзбекистонда 400,000

қоидабузарлик ва 1,900 ҳодиса , бу профилактика етишмаслигини кўрсатади. Аҳмад Абдулла жазо ва профилактика уйғунлигини , Муҳаммад Ал-Нуайми технология ва қатъий жазони таъкидлайди. Мамлакатимизда йўл ҳаракати қоидаларини мунтазам бузувчиларга қарши чораларнинг бугунги ҳолатини такомиллаштириш учун учта асосий йўналишда таклифлар берилади.

биринчидан, технологияларни кенгайтириш зарур: 2025 йилда Тошкентда камераларнинг 10% ишламаётгани қоидабузарликни тўлиқ назорат қилишга тўсқинлик қилмоқда . БАА мисолида 2024 йилда 1,8 миллион қоидабузарлик камералар орқали аниқлангани (15,000 камера фаолият кўрсатган) Ўзбекистон учун ўрناق бўла олади . Камералар сонини 3,000 га етказиш ва уларнинг техник хизмат кўрсатиш тизимини яхшилаш талаб қилинади;

иккинчидан, жамоатчиликни жалб қилиш муҳим: Беларусда “Безопасные дороги” дастури жамоатчиликни хавфсизликка жалб қилса, Ўзбекистонда “Xavfsiz yo'l” дастури 2024 йилда 5,000 ҳайдовчига огоҳлантириш билан чекланган . Бу тизимни кенгайтириб, маҳаллий аҳоли ва ташкилотларни фаол иштирокка ундаш керак;

учинчидан, тарбиявий курслар жорий қилиниши лозим: Польшада “Speed Awareness Course” 70% ҳайдовчини такрорий қоидабузарликдан сақласа, Ўзбекистонда бундай дастур йўқ . 2025 йилда 400,000 қоидабузарлик қайд этилгани профилактика етишмаслигини кўрсатади .

INNOVATIVE
ACADEMY